

Publicațiile Institutului Südostdeutsches Kulturwerk
Seria B: Lucrări științifice
Editate de Anton Schwob
Volumul 84

România în obiectiv

Limbă și politică
Identitate și ideologie
în transformare

Editat de Krista Zach

Editura Südostdeutsches Kulturwerk
München 1998

Introducere

Sfârșitul conflictului între Apus și Răsărit și al împărțirii Europei au făcut să înceteze amenințarea ideologică și strategică a continentului, care a durat mai multe decenii. Acest eveniment, care a avut ca urmare schimbări decisive pe harta politică a Europei, a deșteptat speranța, că pacea și stabilitatea vor reveni repede, ca urmare a democratizării și a pluralismului sistemelor și al societăților.¹ Dar, după dispariția amenințării orizontale au apărut din nou conflicte verticale intrastatale, dar și interstatale, care existaseră și în deceniile trecute în mod latent, dar care au fost mascate de confruntarea ideologică percepută ca mai gravă decât ele. La nivel vertical domeniul conflictelor etnice, naționale și religioase – care sunt cele mai primejdioase pentru stabilitatea Europei Centrale de Răsărit și de Sudest – poate fi considerat ca cel mai important. Procesului de democratizare, care este mult îngreunat de condițiile economice și de structurile sociale neschimbate de decenii, i se opune și factorul etnic, care redevine actual. Este adevărat că nu mai există îndoieli asupra instaurării unei democrații ca sistem politic, dar apar unele dubii asupra calității și stabilității ei.

Una din țările a cărei politică internă și situație externă sunt influențate de existența unor minorități numeroase este România. Pe lângă greutățile cunoscute și de alte state, greutate de natură economică și politică de care se lovește schimbarea sistemului – legată aici de privațiuni grave în viața cotidiană a oamenilor – problema minorităților naționale și etnice reprezintă o nouă piedică pe drumul unei societăți stabile și deschise. Ca aproape toate țările din Europa Centrală, de răsărit și de sud-est, România se vede confruntată cu cererile unor minorități naționale, etnice și religioase² și i se solicită să ia un minimum de măsuri de protecție a acestor minorități, pentru a stabili relațiile cu ele. Dar luând în considerație neînțelegerile de durată care există

¹ Vezi și articolul lui Andrei MARGA, *Limba ca instrument al puterii*, în prezentul volum.

² Conform recensământului din 1992 există în România 23 de naționalități, fără a se lua în considerație împărțirea în secui și ciangăi sau între sașii transilvăneni și șvabii bănățeni. Georg BRUNNER, Günther TONTSCH: *Der Minderheitenschutz in Ungarn und Rumänien* [Protecția minorităților în Ungaria și în România]. Bonn 1995, p. 150. (Minderheitenschutz im östlichen Europa. Vol. 4.)

între poporul majoritar și minorități – mai ales cea ungară – devine tot mai clar, că acest minim de măsuri, pus pe același plan cu siguranța de drept individuală, nu este adecvat să producă o situație stabilă, care să ducă la o înțelegere reciprocă și să facă posibilă o largă acceptanță a caracteristicilor specifice ale minorităților.

Această situație este condiționată parțial de spectrul vast de posibilități de a acționa,³ la ale căror extreme se află pe de o parte scindarea teritorială, iar pe de alta ignorarea completă a uneia sau a mai multor minorități. Alternativele intermediare⁴ pot fi subsumate noțiunii de „protecție a minorităților“ și descriu spațiul opțiunilor posibile pentru aceste reflecții. Este adevărat că în unele cazuri s-a constatat că aceste conflicte etnice și naționale reprezintă o problemă internă, una externă și una economică, dar aplicarea conceptelor practice nu se bucură de aprobarea generală. Nu numai în România, ci și în toate țările Europei Centrale, răsăritene și de sud-est este necesară găsirea de soluții: Pericolele, ce decurg din problema nerezolvată a minorităților amenință stabilitatea fiecărei țări în parte și stabilitatea generală a Europei. Aceasta a devenit clar prin exemplele oferite de Iugoslavia, în care s-a încercat rezolvarea problemei etnice prin război, Caucazul, în care s-au folosit căi militare, dar și Cehoslovacia, care a ales o soluție pașnică, dar care a preferat dezmembrarea unității statale în loc de a găsi un echilibru de interese în problema relațiilor între cehi și slovaci.

Pe de altă parte, problema minorităților reprezintă, după dimensiunea economică, în domeniile, pe care aceste țări le pot influența, cea mai mare piedică pe drumul unei integrări de tip apusean. Dezvoltarea internă este împiedicată astfel, atât din punct de vedere politic, cât și economic. Se înregistrează semnale de instabilitate, care produc nesiguranța partenerilor de comerț și a investitorilor apuseni sau din afara Europei. Această integrare este însă scopul celor mai multe din statele din Centrul și Sudul Europei. Având în vedere faptul că nici NATO și nici Uniunea Europeană nu par să dorească noi probleme complexe de o explozivitate greu de prevăzut între noi membri ai comunității.⁵

³ Prin aceasta se înțelege suma tuturor posibilităților imaginabile, indiferent care alternativă este prezentă în discursul politic. Acestea nu au importanță pentru reflecțiile prezente, al căror țel este să prezinte aspecte *teoretice*. Pe această bază pot fi cercetate conținuturile revendicărilor politice reale.

⁴ Aceasta înseamnă că cei doi poli nu pot deveni obiect al protecției minorităților, căci în primul caz un grup de populație ar obține independența politico-statală. În cel de al doilea caz, minoritatea continuă să existe, nu este însă (prin ignorare sau chiar prin asimilare) protejată și nu i se ia în considerație identitatea.

⁵ Vezi Condițiile de lărgire a NATO. Study on NATO Enlargement, September 1995, mai ales Capitulul 1, Punctul 6: „States which have ethnic disputes [...] must settle

este evident, că soluția problemei minorităților trebuie căutată cu aceleași eforturi, ca și transformarea economică.

Încercările mai recente de a trata adecvat aceste complexe de probleme au origini multiple și diverse. Ele nu au putut mulțumi pe toți cei interesați. Motivele principale pentru aceasta sunt între altele:

- diferențele în a concepe imaginea diferită a scopurilor majorității și a minorității,
- intențiile variate în cadrul diferitelor minorități,
- aspecte legate de zonele geografice locuite,
- premisele economice diferite și
- percepția reciprocă ca grupă, reflectată la nivelul acțiunii individuale.

Aspecte normative

Organizațiile internaționale și regionale sunt foarte conștiente de pericolele care rezultă sau pot rezulta din conflictele de minorități, și și-au intensificat în ultimii ani eforturile pentru a găsi soluții adecvate de protecție. În acest sens s-au înregistrat anumite progrese, căci

pentru prima dată s-a vorbit despre garanții pentru drepturile minorităților la organizațiile internaționale ca CSCE de la Helsinki și Consiliul Europei.⁶

Pe câtă vreme la nivelul Națiunilor Unite o declarație despre protecția minorităților a fost primită fără prea mare rezonanță,⁷ rezultatele obținute în contextul european sunt mai substanțiale.

Încă de la întâlnirea la cel mai înalt nivel a Consiliului Europei de la Viena, la 8 și 9 octombrie 1993, s-a văzut deja la discuții că există o prăpastie adâncă între interesele diferite, reprezentate acolo, care nu lasă șanse pentru adoptarea unei forme acceptate unanim a dispozițiilor de protecție a minorităților. Concepțiile majorităților și cele ale

those disputes by peaceful means in accordance with OSCE principles. Resolutions of such disputes would be a factor in determining whether to invite a state to join the Alliance.“

⁶ Michael R. LUCAS: Minderheitenrechte und Konfliktmanagement: Entwicklungen in der KSZE und deren interinstitutioneller Zusammenhang [Drepturile minorităților și managementul conflictelor: Evoluția în CSCE și în contextul său interinstituțional]. *Südosteuropa Mitteilungen* 34(1994), p. 85.

⁷ Vezi Paul WIDMER: Europäische Bemühungen zur Lösung von Minderheitenfragen [Eforturi europene pentru soluționarea problemelor minorităților]. *Europa-Archiv* 9(1993), p. 265.

minorităților sunt atât de diferite, încât până în prezent deciziile sub formă de lege asupra protecției minorităților, la nivel european și internațional, au fost luate pe baza celui mai mic numitor comun între cele două poziții. Ele au fost adoptate la nivel național, dar nu au satisfăcut, în general, așteptările minorităților. De aceea se poate considera că rolul lor stabilizator este redus.

Premize diferite solicită soluții diferențiate, iar experiența de până în prezent arată, că acest mod pur normativ de a proceda nu duce neapărat la rezultatele dorite. Cel mai mic numitor comun realizat – în acest caz siguranța individuală a dreptului – este puțin adecvat să satisfacă premise atât de diferite, ca acele în care se găsesc diferitele minorități. Garantarea dreptului la nivelul individului este un criteriu indispensabil al societăților democratice, dar el nu este un răspuns suficient adus cererilor grupurilor etnice. Chiar atunci când sunt luate dispoziții mai largi, care prevăd protecția și încurajarea minorităților,⁸ sau care prevăd participarea lor politică, este foarte greu, ca aceste dispoziții să fie puse în practică, căci fie că ele au un caracter benevol, ori sunt destinate a fi doar luate la cunoștință, ca deciziile de la Copenhaga ale CSCE⁹. Cu toate acestea, la nivel european s-a putut fixa legal protecția identității minorităților, iar, prin crearea Inaltului Comisariat pentru Minorități naționale la conferința următoare de la Helsinki, această măsură a fost internaționalizată. În documentul de la Copenhaga se spune¹⁰:

(32) Membrii minorităților naționale au dreptul să-și exprime în mod liber, să-și păstreze și dezvolte identitatea lor etnică, culturală, lingvistică și religioasă, să-și mențină și să-și dezvolte continuu cultura sub toate aspectele ei, fără să se încerce a fi asimilați fără voia lor. [...]

⁸ Ca de exemplu *Carta europeană a limbilor minoritare sau regionale*: WIDMER, Eforturi europene (nota 7), p. 265-276.

⁹ Documentul Conferinței asupra dimensiunii umane a CSCE de la Copenhaga, la 20 iunie 1990, în: *Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa. Dokumentation des KSZE-Prozeß 1990/91*. Ed. de Auwärtiges Amt, Bonn 1991, p. 53. [Securitate și cooperare în Europa. Documentația procesului CSCE 1990/91.] Aici (p. 35) se spune „[...] Statele participante iau cunoștință de eforturile de a proteja identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă a anumitor minorități naționale și de a crea condiții pentru dezvoltarea lor, prin crearea de localuri adecvate și de administrații autonome, ca posibilități de a realiza aceste scopuri, care să corespundă cu realitățile istorice și teritoriale ale acestor minorități și să fie în armonie cu politica dusă de statele în care ele trăiesc.”

¹⁰ Op. cit., Dokument, p. 31.

(33) Statele participante vor proteja identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă a minorităților naționale de pe teritoriul lor, și vor crea condiții pentru dezvoltarea acestei identități.

Deși din acest document rezultă nevoia specială de protecție a minorităților, iar cererea de a sprijini identitatea implică de fapt un început de drepturi colective, introducerea drepturilor colective (de grup) nu s-a putut impune, invocându-se împotriva sa principiul egalității. Din acest motiv se polarizează pe de o parte discuția despre problema protecției colective sau individuale a minorităților și cu ea șansele participării politice, iar pe de alta problema autonomiei teritoriale sau personale a minorităților. Pe câtă vreme membrii minorităților preferă modelele unor soluții colective într-un context de drept teritorial, nașunea majoritară – sau mai bine spus reprezentanții ei – preferă protecția minorităților prin drepturi individuale, pentru că, în acest caz, spre deosebire de protecția colectivă, nu intervine un tratament privilegiat al minorităților (discriminare pozitivă) sau nu e necesară o reprezentare supranumerică a lor în organele de stat.

La baza acestei lucrări stă reflecția, care nu este de altfel nouă, că una din problemele formale principale constă în încercarea de a se găsi o soluție a problemei minorităților numai prin decizii normative, cât mai largi și de o formulare precisă. „Materia” protecției minorităților descrisă la început conține, așa cum au dovedit-o discuțiile și tratativele purtate în ultimii ani, un număr aproape infinit de posibilități de decizie, a căror alegere duce la rezultate și acceptanțe diferite. Nu este deci posibil să se ajungă la o formulare care să fie acceptată de toate minoritățile și de toate popoarele majoritare.

Este de la sine înțeles, că nu pot exista îndoile în legătură cu necesitatea unor condiții generale legale, astfel încât această critică a procedului pur normativ vizează mai puțin conținutul, cât metodologia problemei. Din acest motiv considerațiile ce urmează se vor referi la două domenii: Pe de o parte, la aspectul normativ al protecției minorităților, pe de alta, la nivelul interacțiunii între grupe și indivizi. Piedicile, care duc la o divergență de interese vor fi elucidate, și se va propune o completare teoretico-metodologică a încercărilor naționale și internaționale de soluționare juridică a acestui complex.

Regula majorității și dilemele psihologice

Din cele spuse până acum rezultă clar, că există suficiente concepte și reflecții privind o protecție eficientă a minorităților, dar că în sânul poporului majoritar nu există o largă aprobare în această problemă, de

îndată ce soluțiile propuse depășesc în conținut dreptul individual la protecție. Pentru a spori gradul de acceptanță al unei protecții a minorităților de înaltă calitate, trebuiesc mai întâi cercetate câteva motive care duc la această atitudine de respingere din partea națiunii majoritare.

Unul din motive este percepția pe care o are națiunea de stat despre minorități. Aici se pot deosebi două grupe de minorități: cele cu ›importanță pozitivă‹ și cele cu ›importanță negativă‹. Prima categorie este – privită din punctul de vedere al poporului majoritar – complet integrată în viața socială sau politică, nu există tensiuni istorice sau actuale cu minoritatea. Ea nu cere drepturi colective, sau este în stare, datorită unei națiuni protectoare majoritare în alt stat, care beneficiază de un prestigiu politic sau economic, să ceară drepturi calitative, sau mai ales, prin posibilitățile astfel create de a-și păstra și dezvolta identitatea, să se realizeze ca atare și să poată finanța această dezvoltare.¹¹ A doua grupă este cea importantă pentru aceste considerații. Ea este percepută de națiunea de stat ca fiind complet altfel. În acest caz există resentimente cu motivație istorică sau actuală, minoritățile cer drepturi colective, posibilitatea participării politice în sensul unei administrații autonome, și nu au un stat extern, care să-i protejeze sub aspect politic sau economic. Conflictul provenit din această situație – pe de o parte minoritatea este conștientă de sine, iar pe de alta este receptată de poporul majoritar ca mai puțin importantă – și din riscurile ce decurg din el pentru sistemul politic și economic, sunt considerate ca urmări ale existenței minorității. Astfel ea apare ca motivul și producătorul de conflicte. Urmarea este o polarizare emoțională vastă a societății, care face dificilă cooperarea între diferitele grupe.

Dacă sunt luate în considerare principiile democratice, care sunt recunoscute de majoritatea țărilor din Centrul și Sud-estul Europei, atunci prima dilemă psihologică devine clară. Incurajate de aceste principii, minoritățile solicită tot mai vehemente norme, reguli și procedee spre protecția proprie, pe câtă vreme populația majoritară vede puse în pericol suveranitatea și unitatea de stat și se opune cu argumentul deciziei majorității. Un compromis care să aibă urmări stabilizatoare asupra cererilor minorităților și asupra reacției majorității este greu de realizat, deoarece de obicei reprezentanții populației majoritare, ajunși prin alegeri în situația de a decide, sunt cei care hotărăsc asupra dispo-

¹¹ Un rol de seamă îl joacă în ultimă instanță capacitatea de a finanța instituțiile culturale și școlare. Aceasta este valabil mai ales în acele state care se află în trecere de la economia de stat la cea de piață liberă, cunoscând de aceea o transformare teoretică a ordinii, care cere vaste măsuri de economie în bugetul statului.

zițiilor legale privind protecția minorităților. Reprezentanții minorităților participă uneori la luarea acestor decizii, se pot însă doar arareori articula în mod eficace. Această limitare este o urmare a faptului, că cei ce iau deciziile sunt aleși prin votul majorității. Acesta va reprezenta populația majoritară atâta vreme, cât va fi resimțit ca un reprezentant al populației etnice, atâta timp cât relația între grupele de populație va fi percepută drept conflictuală. Astfel în acest caz regula majorității nu este un garant pentru o decizie dreaptă sau pentru o opțiune colectivă, ci doar expresia voinței de putere a majorității, și este îndoielnic, că soluția unor probleme atât de importante poate fi deferită fără vreo limită a unei decizii de majoritate.¹² Dacă însă ar decide minoritățile singure asupra protecției lor, aceasta s-ar lovi de opoziția majorității populației, ar destabiliza sistemul și ar deveni incert că drepturile astfel obținute ar putea fi aplicate în practică. Pe de altă parte, acest procedeu nu ar fi un garant al dreptății, ci doar expresia voinței unei minorități, și ar produce temeri de o ›dictatură a minorității‹, ceea ce ar contrazice ideea centrală a democrației.

De aceea suma tuturor preferințelor individuale este în cazul protecției minorităților puțin promițătoare. Spre a se rezolva această dilemă ar trebui limitate relațiile de preferință astfel: o parte a preferințelor individuale posibile, dar nedorite vor fi excluse din complex.¹³ Preferințe individuale nedorite ar fi, de exemplu, respingerea deciziilor de protecție legală a minorităților, principii asimilatorii, dar și tendințe secesioniste în sânul minorității. Acest procedeu de a scoate anumite chestiuni de pe ordinea politică de zi este destul de bine cunoscut.¹⁴

Dar ce mecanism de selectare poate duce la o astfel de excludere a preferințelor individuale? Asta înseamnă din nou o decizie de majoritate și pot exista temeri față de o excludere unilaterală de preferințe nedorite. O limitare externă, de exemplu prin organizații internațio-

¹² Cazul teoretic posibil, în care ambele grupe ar resimți indiferență față de introducerea de decizii de protecție poate fi neglijat, căci el este în realitate improbabil. Chiar dacă ar exista o astfel de situație, nu s-ar putea vorbi de un conflict care trebuie rezolvat. În acest caz ar fi suficiente mecanisme de decizie adecvate.

¹³ Despre motivația teoretică a slăbirii cererilor logice spre relația de preferință colectivă vezi Lucian KERN și Julian NIDA-RÜMELIN: Logik kollektiver Entscheidungen [Logica deciziilor colective]. München, Wien 1994, mai ales cap. 4–6.

¹⁴ Vezi John RAWLS: Der Gedanke eines übergreifenden Konsens [Ideea unui consens general]. In: J. R.: Die Idee des politischen Liberalismus. Aufsätze 1978–1989. [Ideea liberalismului politic. Articole.] Ed: Wilfried HINSCH. Frankfurt a. Main 1994, p. 314, mai ales nota 23. Similar procedează constituția Germaniei cu art. 79, al. 3.

nale,¹⁵ a domeniului asupra căruia trebuie decis, depinde tot de o decizie de majoritate sau unanimă și nu duce, din cauza modului divergent de vederi despre conținuturile de dorit ale protecției minorităților, neapărat la un rezultat acceptabil pentru toți. De aceea trebuie găsite alte criterii și mecanisme de decizie, care să evite problema alegerii.

Aceste argumente schițate doar foarte scurt pot explica de ce o soluție pur normativă a conflictelor de minorități eșuează în foarte multe cazuri. Dileme psihologice, limitări procedurale, interese individuale divergente, care nu pot fi ușor depășite, împiedică stabilirea unei protecții generale și acceptate a minorităților. Cercul vicios produs de supunerea unui domeniu atât de important regulii majorității ca unic criteriu de alegere, nu poate fi rupt prin menținerea condițiilor actuale. Ar trebui să aibă loc o schimbare a condițiilor inițiale, care să fixeze pe de o parte domeniul de funcționare a regulii majorității, iar pe de altă parte să-i dea posibilitatea ca, pe baza unor criterii raționale și morale, să creeze relații acceptate de toți, deci relații stabile.

Punctul de vedere supraindividual

Pe lângă limitarea procedurală cauzată de regula majorității, aceia care i-au deciziile normative ale protecției minorităților sunt supuși unei dileme complexe la nivel de individ, care influențează mult rezultatul final. Pe de o parte acești indivizi urmăresc interese proprii, și aceasta indiferent dacă aparțin poporului majoritar sau minoritar, și au în același timp interes la interesul celorlalți. Pe de altă parte, ei își cunosc locul în societate și în sistemul politic și vor opta pentru acea lege, ca oameni gândind rațional, care îi avantajează pe ei înșiși. O astfel de poziție inițială nu favorizează neapărat decizii de protecție *fair*, aceasta este evident. Scopul ar trebui să fie deci crearea unor premise, prin care cei ce iau deciziile să poată lua hotărâri morale, care sunt adecvate a crea raporturi stabile și drepte între majoritate și minorități. Trăsătura caracteristică a acestei perspective morale este imparțialitatea. Trebuiește suprimat efectul contingentelor istorice, care au dus la crearea de majorități și minorități, pentru a se putea lua o decizie, pentru că

ele aduc oamenii în situații inegale și îi ispitesc să folosească circumstanțele sociale și naturale în interesul propriu.¹⁶

¹⁵ Este evident că trebuie să existe o părere comună asupra excluderii anumitor preferințe. Într-o măsură redusă de cazuri domnește astăzi o părere comună, ca de exemplu asupra excluderii asimilării sau a oprimirii minorităților.

¹⁶ John RAWLS: Eine Theorie der Gerechtigkeit [O teorie a dreptății]. Ed. a 7-a. Frankfurt am Main 1993, p. 159.

Pentru a putea îmbrățișa acest punct moral de vedere, ei trebuie să facă abstracție de interesele proprii și nu pot părtini pe nimeni.¹⁷ Această situație inițială corespunde stării naturale în teoria contractului social și trebuie privită ca o situație pur teoretică. Trăsătura ei principală este aceea, că niciunul din cei ce au de luat decizii nu-și cunoaște situația sau – ceea ce este deosebit de interesant pentru problema protecției minorităților – apartenența la majoritate sau minoritate. Aceasta garantează că nimeni nu este favorizat sau defavorizat de hazardul naturii sau de circumstanțe sociale. Participanții se află sub un »văl de neștiință«, nu știu în ce mod se repercutează diferitele posibilități asupra intereselor lor, și trebuie de aceea să judece principiile de drept numai după punctele de vedere generale.¹⁸ Participanții, chemați să găsească un consens, vor ajunge prin îngrădirea cunoștințelor pe care le posedă, la un punct de vedere comun supraindividual, în care vor putea cădea de acord asupra unor principii obligatorii pentru toți. Necunoscându-și situația în societate, ei vor încerca să aprecieze principiile coexistenței diferitelor etnii privite dintr-un punct de vedere general, deoarece ei nu știu cum se pot repercuta posibilitățile individuale asupra intereselor lor. Din interes propriu ei se vor strădui să creeze condiții cât se poate de *fair* și de drepte pentru toate grupele de populație și mai ales să asigure o cooperare între ele pentru viitor.

Acest procedeu ar putea duce la găsirea unor concepte general acceptate și drepte de protecție a minorităților. Pentru moment este însă îndoielnic, că această metodă de creare a dreptului se poate pune în practică, deși unele argumente pledează pentru aceasta, căci atât majoritatea cât și minoritățile ar avea avantaje din condiții create în acest mod. Pentru a se verifica practicabilitatea sistemului, ar trebui mai întâi lămurite acele probleme, care produc o polarizare între cele două grupe și care închid astfel această cale de acord. În cadrul acestei lucrări nu se pot obține rezultate exhaustive; pentru reflecții asupra problemei este suficientă constatarea că, un rol important îl au aici componentele internaționale, resentimentele istorice, aspectele psihologice, dar adesea și lipsa de cunoștințe asupra situațiilor și perspectiveilor. Pentru concepții teoretice ultimele două componente – aspectele psihologice și necunoașterea situațiilor și perspectiveilor – sunt foarte importante, de aceea vom arăta aici câteva posibilități de înțelegere greșită.

¹⁷ Wolfgang KERSTING: John Rawls zur Einführung [Introducere la J. R.]. Hamburg 1993, p. 111 urm.

¹⁸ Vezi RAWLS, Eine Theorie (nota 16), p. 29, 159 urm.

Concepția de cooperare

Această necunoaștere a situațiilor existente și a perspectivelor se manifestă la poporul majoritar mai ales în opinia că fiecare concesie făcută minorităților este o pierdere, și că prin decizii de protecție individuală și colectivă acordate acestora se cedează o parte a domeniului propriu de drept, respectiv, în acest caz al protecției minorităților, totalitatea drepturilor este privită ca un ›bun‹ existent, pe care minoritatea îl primește și majoritatea îl pierde în aceeași măsură în care îl oferă. În principiu o astfel de concesie făcută minorităților nu reprezintă decât acordarea de libertăți egale. Aceste libertăți limitează doar un domeniu de libertate nedorită a majorităților, și anume libertatea de a oprima și asimila minoritățile. Alte domenii importante ale libertăților majorității nu sunt lezate de aceasta,¹⁹ ci pot mai degrabă duce la un câștig de libertate prin stabilitate.

Dacă interpretarea protecției minorităților ca ›bun‹ este analizată mai departe, se remarcă că legăturile care caracterizează protecția minorităților nu reprezintă o sumă de valori cu rezultat nul, ca, de altfel, mai toate interacțiunile din viață.

Ne-am obișnuit să gândim despre interacțiuni cu suma nulă, în care unul câștigă ceea ce altul pierde. Un exemplu bun pentru aceasta este un turnir de șah. Pentru a avea un rezultat bun, unul din jucători trebuie să câștige mai multe partide decât celălalt.²⁰

Dar în sistemele sociale, cum este relația între majoritate și minoritate sau protecția minorităților, lucrurile stau altfel: aici este posibil ca ambele părți să obțină un rezultat bun, sau amândouă unul negativ. Această constatare este valabilă atât pentru sfera indivizilor, cât și pentru cea a grupelor în acțiune. ›Concesii‹ făcute minorităților, dacă exceptăm dreptul la secesiune,²¹ pot duce la o îmbunătățire a situației atât

¹⁹ Aici există o excepție: Dacă minoritatea nu este în situația de a finanța singură libertățile ce i s-au acordat, ca, de exemplu, posibilități de dezvoltare culturală, întreținerea unui sistem școlar propriu etc., libertatea majorității, care trebuie să contribuie financiar, este îngrădită. Atunci se poate vorbi măcar pe treapta a doua, cea a aplicării deciziilor de protecție, despre un ›bun‹, care este pierdut de o parte și câștigat de cealaltă. Pentru reflecțiile despre protecția minorităților, acest fapt este de importanță secundară. În ciuda acestui aspect financiar, majoritatea are și aici avantaje, așa cum se va arăta mai jos.

²⁰ Robert AXELROOD: Die Evolution der Kooperation [Evoluția cooperării]. München 1988, p. 99.

²¹ Dreptul la secesiune a fost oricum exclus din domeniul protecției minorităților și nu poate constitui obiectul unei discuții privind acest domeniu.

pentru populația majoritară, cât și pentru minoritari, cu condiția ca să aibă loc o cooperare reciprocă. Dacă lucrurile nu se petrec așa, se poate prevedea o deteriorare a situației generale, căci structurile de cooperare nu crează numai un cadru stabil pentru relații, ci au ca efect, că ›profitul‹ în bunăstarea economică, siguranța legăturilor și dreptate este mai mare decât în sistemele cu defecțiuni frecvente.²²

Dacă se pornește de la premiza că toți participanții se îngrijesc în primul rând de ei și de interesele lor, atunci este evident, că o echipă de comandă în sensul lui Hobbes trebuie să regleze concurența între indivizi. Pentru protecția minorităților aceasta înseamnă calea propusă a rezolvării normative a problemelor, care reglează relația între majoritate și minorități până în cele mai mici detalii. Este însă evident că, această posibilitate nu este practicabilă într-o lume în permanentă mișcare, și că ea împiedică progresul. Alternativa ar fi conceptul de cooperare între grupe într-o lume reglată normativ. Sarcina legislatorului ar fi în acest caz nu o reglare a raporturilor între etnii, ci crearea de condiții adecvate pentru dezvoltarea cooperării. Cooperarea trebuie să fie pozitivă și recompensativă, iar defecțiunile trebuie considerate ca nedorite.

Este însă o astfel de cooperare realizabilă? Că ea este posibilă și mai ales importantă o dovedește faptul că, dacă ne referim la întregul domeniu al vieții comune, constatăm că există foarte puține interese complet contrare la membrii majorității și la cei ai minorității. Din contra, marea majoritate a acestui domeniu este concordantă, căci interesele individuale, ca siguranța, familia, fericirea ș. a. m. d. au foarte puțin de a face cu criteriile etnice și reprezintă conținutul preponderent al acestor interese. Faptul că nu este vorba de interese complet contrare condiționează o situație, cum este interacțiunea de durată dintre grupele etnice, în care, prin cooperarea reciprocă utilitatea generală pentru toți participanții este mai mare.

Dacă această idee este dezvoltată, se poate constata, că într-un astfel de sistem bazat pe cooperare nu se pot evita anumite deosebiri în distribuția profitului. Aceasta înseamnă că un sistem, care permite atât cooperarea, cât și defecțiunea, permite și o distribuție inegală, dar nu o produce în mod necesar. Aceasta apare la prima vedere ca dezavantajos. Dacă însă avem prezent faptul, că o constelație bazată exclusiv pe reguli normative, nu sprijină activ conceptul de cooperare și nici nu crează premisele necesare acesteia, atunci ne dăm seama, că rezultatul final nu depinde de comportamentul participanților, ci numai de nor-

²² Pentru aceasta vezi rezultatele lui AXELROOD (nota 20).

me. Aici nu se mai poate mări utilitatea generală printr-un comportament cooperativ, ci este vorba de un sistem static, inflexibil, care nu se poate adapta realităților schimbate, sau se adaptează prea lent. Intr-un sistem cooperativ cu distribuție inegală permisă se poate ajunge la situația că invidia pe profitul altuia să amenințe cooperarea. Dacă se cercetează în acest caz cum s-a produs invidia, se va constata, că ea se bazează pe o comparație.

Oamenii au tendința să se folosească în comparații de termeni, pe care-i au la dispoziție – și de aceea este adesea comparat succesul celui alt participant cu propriul succes.²³

Invidia provocată poate duce la încercarea de a se corecta acest avantaj pe care l-a obținut celălalt, chiar dacă propriile buni nu au devenit prin aceasta mai mici. Astfel se ajunge la o defecțiune reciprocă, astfel încât se poate aștepta ca, dacă cooperarea duce în multe cazuri la defecțiune, defecțiunea va duce – în aproape toate cazurile – la defecțiune, căci invidiatul va încerca să-și asigure avantajul. De aceea invidia este autodestructivă și dezavantajează întreaga societate.²⁴ În acest caz este mult mai important să se aibă în vedere, că se poate obține un rezultat bun într-o lume a sumelor plus/minus nul, fără a trebui să se obțină un rezultat mai bun decât celălalt participant. Criteriul de apreciere și de comparație la o distribuție inegală într-un sistem cooperativ nu trebuie să fie celălalt, nici cealaltă grupă, ci situația defecțiunii, în care caz utilitatea este de obicei mai mică.

Concluzii

Această argumentație foarte concisă arată de ce atât majoritățile cât și minoritățile pot obține avantaje prin condițiile descrise și pot fi, poate, dispuse să influențeze pe cei ce iau deciziile, încât aceștia să reflecteze din nou asupra conținutului și a căilor de urmat în crearea dreptului. Nu este suficient, ca deciziile normative să fie așa formulate, cum sunt ele astăzi. Legislația ar trebui să conțină măcar acele considerații, care influențează realitățile de însemnătate strategică pentru modelul de comportament, astfel încât cooperarea să se dezvolte și să fie considerată drept un scop demn de atins. Deoarece teoria cooperăției prezintă mai multe condiții care o avantajează, vom reproduce în încheiere câteva din ele.

²³ AXELROOD (nota 20), p. 100.

²⁴ Despre problema invidiei, vezi RAWLS: Eine Theorie (nota 16), mai ales p. 575-579.

- În primul rând este vorba de importanța viitorului, așa-zisa ›umbră a viitorului‹,²⁵ a cărei însemnătate crează o situație de cooperare stabilă. Dacă grupele sau indivizii știu că o interacțiune se poate repeta, deci că se vor reîntâlni, vor fi mai degrabă dispuși să conlucreze, pentru a nu fi pedepsiți la următoarea întâlnire cu o defecțiune. Prin întâlnirea repetată a participanților – în acest caz a membrilor majorității și a minorității – devine probabilă o cooperare, spre a păstra avantajul individual.
- În al doilea rând, este necesar ca avantajul de lungă durată al cooperării reciproce să fie mai mare decât cel de scurtă durată al defecțiunii.
- În al treilea rând, oamenii ar trebui să fie informați despre esența defecțiunii. Nu trebuie de aceea să creăm o societate altruistă în sensul primar al noțiunii, căci în acest context atât altruismul, cât și egoismul sunt determinante ca motive ale acțiunii.

Ca urmare anumite moduri de a acționa altruiste în acest context sunt nu numai dezinteresate, ci au ca efect, că duc prin binele unei alte persoane la creșterea utilității proprii. Astfel se poate explica oamenilor, că defecțiunea pe o durată mai mare este contraproductivă, și că ea nu aduce nici individului, nici societății o maximă utilitate.

Sunt foarte conștient de problemele legate de punerea în practică a acestor considerații teoretice și nu contez pe faptul că ele, sau altele asemănătoare, vor pătrunde într-un viitor previzibil în procesul normativ al protecției minorităților. Astfel de concepții sau de posibilități de rezolvare au perspective de lungă durată, adică, ele ar putea fi, chiar dacă par momentan a nu fi aplicabile, preluate drept o completare a reflecțiilor, care s-au făcut până în prezent și ca bază de discuții pentru concepte viitoare. Trebuie să reținem că față de ›factum pluralism‹²⁶ trebuiesc găsite puncte de plecare, care să permită crearea unui sistem social și a unei păci sociale și interetnice stabile. România și celelalte noi democrații din Europa Centrală, de Răsărit și de Sud-est se află încă la începutul dezvoltării și consolidării lor, dar s-a văzut că, chiar și în

²⁵ AXELROOD (nota 20), p. 113. „Cooperarea reciprocă poate fi stabilă raportată la prezent, când viitorul este destul de important. Aceasta depinde de faptul că jucătorii [în acest caz, membrii diferitelor etnii, nota autorului] pot amenința defecțiunea celui alt cu defecțiune, atâta vreme cât interacțiunea este destul de îndelungată, spre a da eficacitate amenințării.”

²⁶ John RAWLS: Der Bereich des Politischen und der Gedanke eines übergreifenden Konsens [Domeniul politicului și conceptul unui consens general]. In: J. R.: Die Idee (nota 14) p. 334.

acest timp scurt, au apărut un număr mare de puncte de vedere religioase, filozofice și morale, care în majoritate nu sunt doar apariții de scurtă durată. Multe semne indică că, antagonismul pretențiilor sociale va persista sau chiar se va accentua.

Faptele ce se pot stabili sunt: urmările componentelor psihologice, restricțiuni ale regulii majorității în domeniul dreptății și stabilității interetnice, ›factum-ul pluralism‹ și rezultatele pozitive ale cooperării pentru întreaga societate. Acești factori trebuiesc luați în considerație de cei ce poartă răspunderea politică, dacă dorim să găsim soluții morale, politic-stabile și economice pe măsura așteptărilor într-un domeniu cu atâtea conflicte, ca acel al protecției minorităților.

Mișcări totalitare la români și la germanii din România în perioada interbelică

CORNELIUS R. ZACH

Apariția unor mișcări totalitare la două grupuri etnice învecinate, în același stat și în aceeași perioadă nu se poate explica doar prin așa-zisul „Zeitgeist“ (spiritul vremii) sau prin fenomene de imitație. Intre mișcarea legionară și *Mișcarea de Innoire (Erneuerungsbewegung)* fascistă a germanilor din România se poate stabili un paralelism: ambele mișcări se dezvoltă, după începuturi modeste în anii douăzeci, devenind puternice curente totalitare în deceniul următor, spre a-și încheia existența în mod abrupt înainte de sfârșitul celui de al doilea război mondial. O analiză a trăsăturilor asemănătoare, ca și a celor diferite ale acestor mișcări, analiză care nu a fost făcută până acum de cercetare, poate clarifica unele aspecte ale spectrului ideologic și politic al României interbelice, comparând fenomene asemănătoare la grupuri etnice diferite.

Tratatul de pace de la Paris a adus României, pe lângă dublarea teritoriului de stat și a populației, și o serie de probleme serioase. În domeniul economic reforma agrară, ce a urmat războiului, a provocat un regres al producției agricole pe mai mulți ani, care împreună cu căderea prețului cerealelor pe piața internațională, a dus la reducerea veniturilor țăranimii și ale statului. Nivelarea economică negativă a provinciilor Casei de Austria, alipite României prin tratatele de pace, mai ales a Transilvaniei, a produs nemulțumiri nu numai între membrii celorlalte etnii, ci și între români. Statul avea de luptat cu greutate de diferite naturi, urmare a acestor schimbări: era vorba de tratarea unor provincii atât de diferite din punct de vedere structural, ca Banatul și Basarabia, de pierderea tezaurului de stat, rămas la Moscova ca urmare a revoluției bolșevice, de datoriile statului la aliați, ca urmare a războiului, de lipsa cronică de capital, care ducea la bugete deficitare. În timpul crizei economice de la începutul anilor treizeci această situație a devenit în întreaga țară greu de suportat. Stabilitatea politică pe plan intern a devenit tot mai precară după moartea regelui Ferdinand în 1927 și a primului ministru liberal Ionel Brătianu la scurtă vreme după aceea. Noua forță politică, Partidul Național Țărănesc, nu a reușit (și din cauza mării crize economice) să împlinească așteptările și speranțele puse în el de majoritatea electorală nesigură de viitor. Elita politică a României a suferit după primul război mondial un fenomen de

acest timp scurt, au apărut un număr mare de puncte de vedere religioase, filozofice și morale, care în majoritate nu sunt doar apariții de scurtă durată. Multe semne indică că, antagonismul pretențiilor sociale va persista sau chiar se va accentua.

Faptele ce se pot stabili sunt: urmările componentelor psihologice, restricțiuni ale regulii majorității în domeniul dreptății și stabilității interetnice, ›factum-ul pluralism‹ și rezultatele pozitive ale cooperării pentru întreaga societate. Acești factori trebuiesc luați în considerație de cei ce poartă răspunderea politică, dacă dorim să găsim soluții morale, politic-stabile și economice pe măsura așteptărilor într-un domeniu cu atâtea conflicte, ca acel al protecției minorităților.

Mișcări totalitare la români și la germanii din România în perioada interbelică

CORNELIUS R. ZACH

Apariția unor mișcări totalitare la două grupuri etnice învecinate, în același stat și în aceeași perioadă nu se poate explica doar prin așa-zisul „Zeitgeist“ (spiritul vremii) sau prin fenomene de imitație. Intre mișcarea legionară și *Mișcarea de Innoire (Erneuerungsbewegung)* fascistă a germanilor din România se poate stabili un paralelism: ambele mișcări se dezvoltă, după începuturi modeste în anii douăzeci, devenind puternice curente totalitare în deceniul următor, spre a-și încheia existența în mod abrupt înainte de sfârșitul celui de al doilea război mondial. O analiză a trăsăturilor asemănătoare, ca și a celor diferite ale acestor mișcări, analiză care nu a fost făcută până acum de cercetare, poate clarifica unele aspecte ale spectrului ideologic și politic al României interbelice, comparând fenomene asemănătoare la grupuri etnice diferite.

Tratatul de pace de la Paris a adus României, pe lângă dublarea teritoriului de stat și a populației, și o serie de probleme serioase. În domeniul economic reforma agrară, ce a urmat războiului, a provocat un regres al producției agricole pe mai mulți ani, care împreună cu căderea prețului cerealelor pe piața internațională, a dus la reducerea veniturilor țăranimii și ale statului. Nivelarea economică negativă a provinciilor Casei de Austria, alipite României prin tratatele de pace, mai ales a Transilvaniei, a produs nemulțumiri nu numai între membrii celorlalte etnii, ci și între români. Statul avea de luptat cu greutate de diferite naturi, urmare a acestor schimbări: era vorba de tratarea unor provincii atât de diferite din punct de vedere structural, ca Banatul și Basarabia, de pierderea tezaurului de stat, rămas la Moscova ca urmare a revoluției bolșevice, de datoriile statului la aliați, ca urmare a războiului, de lipsa cronică de capital, care ducea la bugete deficitare. În timpul crizei economice de la începutul anilor treizeci această situație a devenit în întreaga țară greu de suportat. Stabilitatea politică pe plan intern a devenit tot mai precară după moartea regelui Ferdinand în 1927 și a primului ministru liberal Ionel Brătianu la scurtă vreme după aceea. Noua forță politică, Partidul Național Țărănesc, nu a reușit (și din cauza mării crize economice) să împlinească așteptările și speranțele puse în el de majoritatea electorală nesigură de viitor. Elita politică a României a suferit după primul război mondial un fenomen de